

Mücadilələrdə keçən ömür

XX əsrin əvvəllərində ictimai-siyasi fəallardan biri, xeyriyyəçi, həkim, publisist, dilçi, nəşir, "İttihad" partiyasının rəhbəri, Xalq Cümhuriyyəti Parlamentinin üzvü Qara bəy Qarabəyov mübarizələr, mücadilələrlə dolu ömür yaşayıb.

O, 1874-cü il yanvarın 14-də Yelizavetpol qəzasının Şəmkir mahalının, Zəyəm nahiyəsinin Yuxarı Ayıblı (indi Şiştəpə) kəndində dünyaya gəlib. Əli ağa və Cəfər ağa adlı qardaşları, Nabat xanım və Gövhər xanım adlı bacıları olub. Atası İsmayıl bəy Aşağı Ayıblı kəndinin bəyi idi. Hər kəsin hörmətlə Böyük ağa deyə müraciət etdiyi İsmayıl bəy bütün bölgədə nüfuz sahibi idi. Olduqca mərd, vətənpərvər olan Böyük ağa 1920-ci il Gəncə üsyanında qəhrəmanlıq göstərmiş və şəhid olub.

Qara bəyin anası Şeyda xanım da əsilli-kökü ailedən idi. O, ən böyük torpaq sahiblərindən biri hesab edilən Allahyar bəy Zülqədərovun bacısı idi.

İsmayıl bəy və Şeyda xanım övladlarının tərbiyəsinə və təhsilinə böyük diqqət və qayğı göstərirlər. Ailənin kiçiyi olan Qara bəy ilk təhsilini alman-rus liseyində alıb. Dərslərinə məsuliyyətlə yanaşmış. Rus və alman dillərini öyrənib.

Gələcəyi barədə ailə üzvlərinin böyük ümid və xəyalları vardı. Onlar Qara bəyin həkim olmasını istəyirdilər. Liseyi əla qiymətlərlə başa vurub. 1886-cı ildə atası onu Tiflisə aparıb. Qara bəy orada tibb təhsili verən klassik gimnaziyada oxuyub.

Gimnazianın son sinfində oxuyarkən ailəsi Bakıya köçüb. 1892-ci ildə gimnazianı əla qiymətlərlə bitirən Qara bəy də Bakıya gəlib. 1893-cü ildə Rusiyaya yollanıb. Moskva Universitetinin Tibb fakültəsinə daxil olub. Yenə də təhsili-

nə böyük məsuliyyətlə yanaşırdı, ancaq dövrün əksər fəal gənci kimi o da gündən-günə gərginləşən ictimai-siyasi hadisələrdən kənarda qalmayıb. 1896-cı ildə inqilabi fəaliyyətinə görə bir il həbs cəzasına məhkum olunub.

1897-ci ildə cəzası bitib. Həbsdən azad olunan Qara bəy Estoniyaya yola düşüb. Derpt (Tartu) Yuriyev Universitetinin almandilli Tibb fakültəsinə qəbul olunub. Universitetin əczaçı-həkim ixtisasını uğurla bitirib, iki il Moskvada işləyib. Bakıya qayıdıb. Rus-müsəlman məktəbində həkim kimi fəaliyyətə başlayıb.

O, XX əsrin ilk ilində Bakı şəhərində ilk dəfə zöhrəvi xəstəliklər üzrə kabinet açıb.

İctimai-siyasi hadisələrə də seyrçi qalmamışdı. Qara bəy Qarabəyov 1905-ci il avqustun 15-də Nijni-Novqorodda müxtəlif bölgələri təmsil edən 150 nəfərin iştirakı ilə Oka çayında "Qustav Struve" fəmisində gizli keçirilən Rusiya müsəlmanlarının ilk qurultayının iştirakçılarında biri olub.

Fəal siyasətə qoşulan Qara bəy milli oyanışın güclənməsində əhəmiyyətli rol oynayıb. "Difai" partiyasının rəhbərlərindən olub. O, publisist fəaliyyətinə başlayıb. "Həyat", "İrşad", "Kaspi" və başqa mətbu orqanlarla əməkdaşlıq edib.

1905-ci ilin sentyabrında Q. Qarabəyov Rusiyada iranlı fəhlələrin yaratdıqları sosial-demokrat yönümlü "Mücahid" (İctimaiyyəne-amiyun") partiyasının xətti ilə şah istibdadına, müstəmləkəçiliyə qarşı nümayişlər keçirilən İrana gedib. Bir ay sonra geri dönüb. 1906-cı il yanvarın 13-23-də Peterburqda (indiki Sankt-Peterburq) təşkil edilən Rusiya müsəlmanlarının ikinci qurultayında iştirak edib.

Qara bəy 1906-cı il fevralın 20-də Tiflisdə Qafqaz canişini Vorontsov-Daşkovun təşəbbüsü ilə başlanan erməni-müsəlman danışıqlarında Qafqazın türk əhalisini təmsil edənlərdən biri olub.

Siyasi fəallığı Qara bəy Qarabəyovu çarizmin xəfiyyələrinin təqiblərinə məruz qoyub. Mühacirətə üz tutmalı olub. 1908-ci ilin yayında İstanbula yollanıb, orada mülk alıb. Ailəsinə də İstanbula aparıb. İstanbulda "Səadət" adlı təşkilat yaradıb. Dörd ilədək orada həkim işləyib. 1910-cu ilin oktyabr-noyabr aylarında ailəsinə İstanbulda qoyub xüsusi tapşırıqla, gizli İrana gedib. İslam inqilabının genişlənməsinə dəstək göstərib.

1911-ci ilin sentyabrında ailəsi ilə Bakıya qayıdıb. Həkimlik və publisistik fəaliyyətini davam etdirib. Həmin il "Nicat" cəmiyyətinin xətti ilə keçirilən Mirzə Fətəli Axundzadənin 100 illik yubiley komissiyasının sədri seçilib.

Uzun illər üzərində çalışdığı "Türkcədən ruscaya mükəmməl lüğət" kitabını 1912-ci ildə nəşr etdirib. Tezliklə elmi məqşədləri onun ailəsi ilə birlikdə Almaniyaya köçməsinə səbəb olub. Ömrünün iki ili Berlində keçib. 1914-cü ildə Birinci Dünya müharibəsi başlayıb. Qara

bəy Qarabəyov ailəsi ilə birlikdə vətənə dönüb. O zaman təşkil olunan "Dikaya diviziya"nın tərkibində həkim kimi cəbhəyə gedib. 1917-ci il dekabr ayının əvvəllərində cəbhədən qayıdıb. Həmin vaxt yeddi yaşlı oğlu Müzəffərin "Sibir xorası" xəstəliyindən vəfat etməsi Qara bəyi sarsıdıb.

Qara bəy Qarabəyov Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə "İttihad" partiyasının rəhbəri kimi parlamentin üzvü seçilib.

1920-ci ildə bolşeviklər Cümhuriyyət hökumətini süquta uğradıb. Hakimiyyəti ələ keçirdikdən sonra millətinin azadlığı, istiqlalıyyəti yolunda çalışmış digər fədakar ziyalılar kimi, Qara bəy Qarabəyovu da bağışlamayıblar. Qara bəy həbs olunub. Əmlakı müsadirə edilib. Arxangelskdəki Solovki düşərgəsinə sürgün edilib. Nəriman Nərimanovun xahişi onun 1923-cü ildə həbsdən qurtulması ilə nəticələnib. Moskvaya gedib. Rusiya fəvqəladə komissarlığının xəstəxanasında həkim işləyib.

1924-cü ildə Qazaxıstana köçüb, orada ilk mamalıq texnikumunun əsasını qoyub. 1933-cü ildə Səmərqənd xəstəxanasında baş həkimin müavini, 1936-cı ildə isə Səmərqənddə vərəm sanatoriyasının baş həkimi olub.

1937-ci ildə Qara bəy Qarabəyov yenidən repressiyaya məruz qalıb. Həbs edilərək Kəlimə düşərgəsinə göndərilib. Onillik həbs cəzası bitdikdən sonra vətəndə iş və qeydiyyat problemləri ilə üzleşdiyinə görə, yenidən Səmərqənddə yaşamaq məcburiyyətində qalıb. 1953-cü il sentyabrın 27-də vəfat edib. On üç il sonra Özbəkistan SSR Ali Məhkəməsi kollegiyasının 130 sayılı qərarı ilə Qarabəyov Qara bəy İsmayıl bəy oğluna ölümündən sonra bəraət verilib.

*Zöhrə FƏRƏCOVA,
"Azərbaycan"*